

УДК 342.7

DOI.ORG/10.32703/2663-6352/2024-1-15-34-39

ORCID.ORG/0000-0003-1050-6892

Бурдоносова Марина Анатоліївна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри конституційного та адміністративного

права, Юридичного факультету

Інституту управління, технологій та права

Державного університету інфраструктури та технологій,

Київ, Україна

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ІДЕЇ ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ У ПРАВІ ФРАНЦІЇ

Анотація. В статті аналізуються теоретико-правові аспекти розвитку ідеї людської честі та гідності у праві Франції. Найважливішим аспектом вираження гідності особистості громадянина Франції є порядок закріплення в Конституції проголошених прав і свобод. Хоча їх список не містить низки нових прав і свобод (право на отримання інформації, на захист культурної та історичної спадщини, вільний доступ до культурних цінностей, право на захист довкілля), які знайшли місце в більш пізніх конституційних актах різних держав, у тому числі й в Україні, де перелічені права та свободи відбиваються в повному обсязі (у II розділі Конституції України). Однак і Декларація 1789 р., і преамбула Конституції Франції 1946 р. досі залишаються прикладом послідовного демократичного прогресу. З широким колом проголошених у цих документах прав і свобод людини і громадянина.

Особливою рисою Конституції Франції є те, що в ній до сих пір продовжує діяти право на опір гнобленню. Воно виникло у період «золотого» часу буржуазної державності, який настав відразу після заміни феодальних порядків. Право на опір гнобленню є важливим складником захисту прав громадян, оскільки і дотепер у світі існує багато народів, гідність яких принижується.

Громадське благо, що є предметом особливої турботи держав з колективістською ідеологією, знаходиться під захистом конституційного законодавства Франції навіть за проголошення права власності.

Ключові слова: правові цінності, честь та гідність, ідея людської гідності, право Франції, філософія права, Загальна декларація прав людини, права та свободи людини і громадянина.

Annotation. The article analyzes the theoretical and legal aspects of the development of the idea of human honor and dignity in French law. The most important aspect of expressing the dignity of a French citizen is the procedure for enshrining the proclaimed rights and freedoms in the Constitution. Although their list does not include a number of new rights and freedoms (the right to receive information, to protect cultural and historical heritage, free access to cultural values, the right to protect the environment), which found a place in later constitutional acts of various states, including in Ukraine, where the listed rights and freedoms are reflected in full (in Chapter II of the Constitution of Ukraine). However, both the Declaration of 1789 and the preamble of the French Constitution of 1946 still remain an example of consistent democratic progress. With a wide range of human and citizen rights and freedoms declared in these documents.

A special feature of the French Constitution is that it still maintains the right to resist oppression. It arose in the period of the "golden" time of bourgeois statehood, which came immediately after the replacement of feudal orders. The right to resist oppression is an important component of the protection of the rights of citizens, since there are still many peoples in the world whose dignity is humiliated.

The public good, which is the subject of special concern of states with a collectivist ideology, is under the protection of the French constitutional law even after the declaration of the right of ownership.

Keywords: legal values, honor and dignity, the idea of human dignity, France law, philosophy of law, the Universal Declaration of Human Rights, rights and freedoms of man and citizen.

Постановка проблеми. Преамбула Конституції Французької Республіки містить ключові ідеї людської гідності: «Французький народ урочисто проголошує свою відданість правам людини та принципам національного суверенітету, як вони визначені Декларацією прав людини і громадянина від 26 серпня 1789 року [1], підтвердженою та доповненою преамбулою французької Конституції 1946 року [2].

Виходячи із зазначених принципів, а також принципу вільного самовизначення народів, Республіка пропонує заморським територіям, що висловлюють бажання приєднатися до неї, нові інститути, засновані на загальному ідеалі свободи, рівності та братерства і покликані служити їхньому демократичному розвитку». Ці території мають різний правовий статус, різний рівень автономії, проте всі вони отримали представництво у Парламенті Франції (крім тих територій, які не мають постійних мешканців) та право голосу у Європейському парламенті, а значить на них забезпечується належний рівень ідеї людської гідності, свободи та рівності.

В наведеній преамбулі знайшло відображення право на гідність французького народу. Саме воно включає сукупність прав людини, національний суверенітет і принцип самовизначення народу. Гідність республіки та заморських володінь Франції, звеличує прагнення ідеалу свободи, рівності, братерства та демократичного розвитку. Аналогічні положення містить Конституція України, яка проголосила у преамбулі цінність забезпечення права і свободи людини та гідних умов її життя, турботу про зміцнення громадянської злагоди на землі України та ствердження європейської ідентичності Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України.

Ідея людської гідності знаходить яскраве вираження і в преамбулі Декларації 1789 р. У ній, зокрема, записано: «Невігластво, забуття прав людини або зневага до них є єдиними причинами суспільних лих та зіпсованості урядів». Природні, невідчужувані та священні права людини викладені в Декларації, щоб вона, «перебуваючи в центрі уваги у всіх членів громадського союзу, постійно нагадувала їм про їхні права та обов'язки; щоб дії законодавчої та виконавчої влади, в будь-який момент можуть бути зіставленими з метою будь-якої політичної установи, стали більш шанованими; щоб вимоги громадян, засновані на основних і непорушних принципах, забезпечувались Конституцією заради загального блага». Внаслідок цього «Національні збори визнають і проголошують перед особою і під заступництвом Верховної істоти... права людини і громадянина». Стаття 16 Декларації прямо говорить, що «будь-яке суспільство, в якому не забезпечено користування правами і не проведено поділ влади, не має Конституції».

Гідність держави Франції відображено у ст. 1 Конституції згідно з яким Франція є неподільною, світською, демократичною та соціальною Республікою. Неподільний характер французької держави визначено ст. 53 Конституції, в якій зазначено: «Ніяка поступка, жодний обмін, жодне приєднання території не є дійсними без згоди зацікавленого населення». Аналогічно, цілісність і недоторканність території України гарантується ст. 2 Конституції України: «Суверенітет України поширюється на всю її територію. Україна є унітарною державою. Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою» [3]. Конституція України не передбачає права окремої частини громадян України (в тому числі і національних меншин) на одностороннє самовизначення, в результаті якого відбудеться зміна території України як унітарної держави. Питання зміни кордонів України повинне вирішуватися на всеукраїнському референдумі, призначеному Верховною Радою України відповідно до статті 73, пункту 2 частини першої статті 85 Основного Закону України [4].

Особливого значення у справі забезпечення гідності людини у Франції має розділ 1 Конституції «Про суверенітет». Відповідно до ст. 2 включеної у цей розділ девіз Республіки

«Свобода. Рівність. Братерство», а її принцип - правління народу, народом та для народу. Відповідно до ст. 3 «Національний суверенітет належить народу, який здійснює його через своїх представників та шляхом референдуму. Жодна частина народу, жодна окрема особистість не можуть привласнити собі його здійснення... Відповідно до умов, що визначаються законом, виборцями є всі повнолітні французькі громадяни обох статей, які мають громадянські та політичні права».

Відповідно до ст. 2 Декларації прав людини і громадянина від 26 серпня 1789 р., мета будь-якого політичного Союзу забезпечення природних і невідчужуваних прав людини. Гідність держави знаходить вираз і в ст.ст. 12-15 Декларації. Так, відповідно до ст. 12 для гарантії прав людини і громадянина необхідна державна сила: ця сила створюється в інтересах усіх, а не в приватних інтересах тих, кому вона довірена. На підставі ст. 13 для утримання державної сили та на витрати адміністрації необхідне громадське оподаткування; воно має бути рівномірно розподілено між усіма громадянами відповідно до їхнього стану.

Відповідно до ст. 14 усі громадяни мають право, особисто чи через своїх представників, засвідчуватися у необхідності громадського оподаткування, вільно висловлювати на нього згоду, стежити за його витрачанням та визначати його розмір, підстави, порядок та тривалість стягування. Стаття 15 передбачає, що суспільство має право вимагати звіту у кожній посадовій особи щодо довіреної їй частини управління.

Конституційне законодавство Франції особливу увагу приділяє гідності глави держави. Конституція закріплює панівне становище Президента республіки. Відповідно до ст. 5 Конституції він є гарантом національної незалежності, територіальної цілісності та дотримання міжнародних договорів. Фактична схема здійснення влади за часів різних президентів мала різні відтінки, що головним чином стосувалися ставлення до парламенту та до відповідальності глави держави. Шарль де Голль вважав, що тільки він відповідає перед народом загалом, хоча ця відповідальність не впливає з конституції і не може бути виведена з жодної її статті. Звернення до народу, численні виступи на радіо та телебаченні, прес-конференції, поїздки країною, а також зведена в систему практика референдумів, які, по суті, були плебісцитами були проявами розуміння ним своєї особливої ролі.

Найважливішим аспектом вираження гідності особистості громадянина Франції є порядок закріплення в Конституції проголошених прав і свобод. Хоча їх список не містить низки нових прав і свобод (право на отримання інформації, на захист культурної та історичної спадщини, вільний доступ до культурних цінностей, право на захист довкілля), які знайшли місце в більш пізніх конституційних актах різних держав, у тому числі й в Україні, де перелічені права та свободи відбиваються в повному обсязі (у II розділі Конституції України). Однак і Декларація 1789 р., і преамбула Конституції Франції 1946 р. досі залишаються прикладом послідовно демократичних документів. З широким колом проголошених у ній прав і свобод людини і громадянина.

Особливою рисою Конституції Франції є те, що в ній до сих пір продовжує діяти право на опір гнобленню. Воно виникло у період «золотого» часу буржуазної державності, який настав відразу після заміни феодальних порядків.

Право на опір гнобленню є важливим складником захисту прав громадян, оскільки і дотепер у світі існує багато народів, гідність яких принижується. Та й у самій Франції, яка вважається однією з оплот європейської демократії та постійно дбає про підвищення гідності нащадків вихідців з її колишніх колоній, час від часу відбуваються протести проти економічних чи соціальних реформ, зокрема, якщо вони несуть скорочення чи обмеження прав громадян. Крім того, необхідно враховувати в якому контексті законодавство закріплює право на опір гнобленню. Стаття 2 Декларації прав людини та громадянина від 26 серпня 1789 р. називає його серед найважливіших прав на свободу, власність та безпеку. При цьому наголошується, що цілі будь-якого політичного Союзу – забезпечення природних і не відчужуваних прав людини.

В Україні близькою по правовому змісту є стаття 39 Конституції «Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про

проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку - з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей» [3]. Це право є їх невідчужуваним і непорушним правом громадян, гарантованим Основним Законом України. Це право є однією з конституційних гарантій права громадянина на свободу свого світогляду і віросповідання, думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, на використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір, права на вільний розвиток своєї особистості тощо. При здійсненні цих прав і свобод не повинно бути посягань на права і свободи, честь і гідність інших людей. За Конституцією України (стаття 68) кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції та законів України. Проводити збори, мітинги, походи і демонстрації громадяни можуть за умови обов'язкового завчасного сповіщення про це органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування. Таке сповіщення має здійснюватися громадянами через організаторів масових зібрань. Завчасне сповіщення відповідних органів про проведення тих чи інших масових зібрань - це строк від дня такого сповіщення до дати проведення масового зібрання.

Слід враховувати і те, що ст. 1 Декларації закріплює важливий колективістський принцип: «Соціальні відмінності можуть бути засновані тільки на міркуваннях загальної користі. Цей принцип неминуче передбачає право на опір гнобленню. Крім того духом ідеології колективізму наповнено сутність норми ст. 3 Декларації де записано, що джерело будь-якого суверенітету нація і ніяка сукупність осіб, жодна окрема особа не може здійснювати владу, яка явно не виходила б від нації.

В Україні зазначений принцип сформульовано у ст. 5 Конституції: «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування... Ніхто не може узурпувати державну владу» [3].

Громадське благо, що є предметом особливої турботи держав з колективістською ідеологією, знаходиться під захистом конституційного законодавства Франції навіть за проголошення права власності. Так, у ст. 17 Декларації записано: «Оскільки власність є недоторканим і священним правом, ніхто не може бути позбавлений її інакше як у разі встановленої законом безперечної суспільної необхідності та за умови справедливості та попереднього відшкодування».

Відповідно до ст. 1 Конституції Франції, республіка забезпечує рівність перед законом усіх громадянам, незалежно від походження, раси чи релігії та поважає всі вірування. Стаття 1 Декларації прав людини і громадянина від 26 серпня 1789 р. говорить: «Люди народжуються і залишаються вільними та рівними у правах. Соціальні відмінності можуть бути засновані лише на міркуваннях загальної користі. Ці положення є важливою ланкою у справі забезпечення права на людську гідність. Рівність громадян, повага до їх гідності (ст.ст. 21, 24, 28) та захист від будь-яких проявів дискримінації гарантуються Конституцією України. Ці положення є важливою ланкою у справі забезпечення права на людську гідність.

Слід зазначити, що вперше принцип свободи совісті був закріплений у Франції законом від 9 грудня 1905 р. У той же час не можна стверджувати, що держава зберігає нейтралітет щодо релігії. Наприклад, в історичних провінціях Ельзасі та Лотарингії церква має конкордатний режим; тут застосовуються положення кримінального кодексу до священнослужителів, які здійснюють обряд одруження до громадянської реєстрації шлюбу. Крім того, відповідно до закону М. Дебре від 31 грудня 1989 р. (названий на ім'я його ініціатора) релігійне навчання в школі пропонується всім дітям у державних школах, якщо батьки не вимагають іншого і держава вживає заходів для надання такої освіти. Держава надає фінансову допомогу приватним школам, - тримаються католицькою церквою.

В Україні, згідно Основного Закону, церква і релігійні організації в відокремлені від держави, а школа - від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова.

Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність [3, ст. 35].

Згідно із Декларацією прав людини та громадянина свобода полягає у можливості робити все, що не порушує прав іншому. Таким чином, здійснення природних прав кожної людини має лише ті межі, які забезпечують іншим членам суспільства користування тими самими правами. Ці межі можуть бути встановлені лише законом (ст. 4 Декларації), який базується за загальновідомому принципі «моя свобода закінчується там, де починається свобода іншого». Закон має право забороняти лише дії, які завдають шкоди суспільству. Все, що не заборонено законом, то дозволено; ніхто не може бути примушений до виконання того, що не наказано законом (ст. 5 Декларації). Закон є виразом загальної волі. Усі громадяни мають право брати участь особисто чи через своїх представників у створенні закону. Закон має бути однаковим для всіх, захищає він чи карає. Всі громадяни рівні перед законом, і тому всі однаково допускаються на всі публічні пости, місця або посади, відповідно до своїх здібностей і без будь-яких відмінностей, крім обумовлених їх чеснотами і талантами (ст. 6 Декларації). Ніхто не може бути звинувачений, затриманий або ув'язнений інакше як у випадках, визначених законом, і при дотриманні процедури, передбаченої законом. Той, хто віддає, виконує чи змушує виконувати накази, засновані на свавіллі, підлягає покаранню; але кожен громадянин, якого затримують на підставі закону, повинен негайно коритися: у разі опору він відповідає (ст. 7 Декларації). Закон повинен встановлювати лише суворо та безперечно необхідні покарання, і ніхто не може бути покараний інакше як через закон, прийнятий та оприлюднений до вчинення проступку чи злочину та застосований у встановленому порядку (ст. 8 Декларації). Кожна людина вважається невинною доти, доки інше не буде доведено у судовому порядку; якщо буде визнано необхідним затримати особу, будь-яка дії, що принижують честь та гідність, повинні суворо припинятися законом (ст. 9 Декларації).

Гідність людини базується на можливості кожного користуватись наданими правами, мати свої погляди та переконання, висловлювати думки. У Декларації прав людини та громадянина від 26 серпня 1789 р. записано, що ніхто не може піддаватись утискам за його погляди, в тому числі релігійні, якщо їх прояв не порушує громадський порядок, встановлений законом. Вільне висловлювання своїх думок є одним з найдорожчих прав людини; тому будь-який громадянин може вільно висловлюватися, писати, друкувати інформацію, однак розуміючи, що за зловживання цією свободою у випадках, встановлених законом настає відповідальність (ст. 10 Декларації). Ці права віднесені до загальних і невід'ємних Конституцією України.

Висновки. Таким чином, Конституція Франції характеризується специфічним відображенням прав і свобод людини та громадянина з урахуванням основних міжнародних правових актів. Порівняно з Конституціями інших держав очевидні відмінності у способі закріплення основ конституційного ладу та механізму його охорони, основних прав і свобод, їх кількості та змісту. Але, безперечно, головним принципом, що лежить в основі конституційного регулювання державної та суспільної життєдіяльності у Франції є повага до гідності особи, народу та держави, що є одним з головних принципів правової держави в ліберальному трактуванні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Декларація прав людини і громадянина. Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen. прийнятий постановою Французьких Національних зборів 26 серпня 1789. URL: <https://cyclop.com.ua/content/view/1031/58/1/4/#8983> (дата звернення 12.02.2024 р.)

2. Конституція Французької Республіки. *Constitution de la République française*, [Constitution of the French Republic] (in French). 28 October 1946. JO1946. Retrieved 29 September 2018. in: *Journal officiel de la République française* (in French). Vol. 78. 28 October 1946. pp. 9166-9175.
3. Конституція України : від 28.06.1996 р. : станом на 01 січ. 2020 р. Київ : Паливода, 2020. 96 с.
4. Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України (за рішеннями, висновками). 3.15. Територіальні принципи. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/315-terytorialni-pryncypy> (дата звернення 14.02.2024 р.)
5. Грищук О.В. Філософія конституційних цінностей: монографія. Київ: «Компанія ВАІТЕ». 2019. 416 с.
6. Бурдоносова М.А. Ідея людської гідності в праві Франції // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції: «Наслідки вторгнення Російської Федерації в Україну: правовий аспект», Київ, 26 жовтня 2023 р. К.: ДУІТ, 2023. С. 92-97.
7. Офіційне тлумачення положення частини першої статті 39 Рішення Конституційного Суду № 4-рп/2001 від 19.04.2001 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-01#n54> (дата звернення 14.02.2024 р.)